

Η ΝΕΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ: ΒΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΛΑΠΛΑΣΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΠΑΠΑΤΑΞΙΑΡΧΗΣ

Το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα σε νέα φάση

Καθώς μπαίνουμε σε μια νέα φάση του προσφυγικού και μεταναστευτικού ζητήματος, τίθεται το ερώτημα πού πηγαίνουμε. Η προηγούμενη φάση καθορίστηκε από την εφαρμογή της Κοινής Δήλωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την Τουρκία τον Μάρτιο του 2016 και από την άσκηση της μεταναστευτικής πολιτικής του ΣΥΡΙΖΑ, που χαρακτηρίζονταν από έναν συχνά αντιφατικό, πραγματιστικό ανθρωπισμό. Η νέα φάση διαφέρει σε πολλά σημεία από την προηγούμενη, και διότι η Κοινή Δήλωση έχει φθάσει στα όριά της και διότι η πολιτική της κυβέρνησης της ΝΔ εμπνέεται από άλλες ιδεολογικές αρχές και διαχειριστικές προτεραιότητες. Μπορεί να είμαστε ακόμη στην αφετηρία της νέας κυβερνητικής πολιτικής, κυρίως λόγω των μεγάλων συγχύσε-

Ο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης διδάσκει Κοινωνική Ανθρωπολογία στο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

ων και των καθυστερήσεων που την χαρακτήριζαν μέχρι τώρα, ωστόσο κάποιες βασικές πτυχές της ξεδιπλώνονται, παράγοντας απτά αποτελέσματα. Γι' άλλη μια φορά η Λέσβος, το αδιαμφισβήτητο εργαστήριο του προσφυγικού, μπορεί να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε πώς διαμορφώνεται το προσφυγικό ζήτημα σε αυτήν τη νέα φάση, υπό την προϋπόθεση ότι θα εντάξουμε την τοπική εμπειρία στο ευρύτερο ελληνικό και διεθνές συμφραζόμενο.

Η εξαγωγή και ο πολλαπλασιασμός των συνόρων

Η διαχείριση του χώρου βρίσκεται στην καρδιά του προσφυγικού και μεταναστευτικού ζητήματος. Το ποιος δικαιούται να βρίσκεται πού, πότε και υπό ποιες προϋποθέσεις αποτελεί κορυφαίο διακύβευμα σε όλες τις βαθμίδες του ζητήματος, από το επίπεδο της γειτονιάς μέχρι αυτό των διακρατικών σχέσεων. Από τον χώρο ξεκινά και στον χώρο καταλήγει η πολιτική διευθέτηση του προσφυγικού, αιωρούμενη ανάμεσα στην κλει-

στότητα και την ανοικτότητα, σταθερά γέρνοντας προς την πρώτη.

Από μια χωρική οπτική, η συζήτηση για το προσφυγικό μάς βάζει μπροστά σε ένα από τα κορυφαία παράδοξα της εποχής μας. Στη συνθήκη της παγκοσμιοποίησης, δηλαδή της αυξημένης κινητικότητας ανθρώπων, κεφαλαίων, αγαθών και πληροφοριών, βλέπουμε να πολλαπλασιάζονται τα σύνορα και, παράλληλα, να διαστρωμάτωναται η ικανότητα της κίνησης. Η ελευθερία της κίνησης είναι ένας από τους πιο ισχυρούς παράγοντες διαφοροποίησης της εποχής μας. Οι πολιτικές διευθετήσεις της κίνησης των ταξιδιωτών της ανάγκης και τα εμπόδια, που μπαίνουν σε όσους έρχονται παράτυπα στην Ευρώπη κυρίως από τον ασιατικό και αφρικανικό Νότο, κατά κανόνα αναπαράγουν και αυξάνουν τις ιστορικά κατεστημένες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στον παγκόσμιο Βορρά και τον παγκόσμιο Νότο.¹

Πιο συγκεκριμένα, εδώ και χρόνια η ΕΕ εφαρμόζει την πολιτική της εξωτερικοποίησης, στο πλαίσιο μιας στρατηγικής

ανάσχεσης των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών προς την Ευρώπη.² Αυτή πραγματοποιείται τόσο μέσα από τη διαχείριση των υφιστάμενων (εθνικών και ευρωπαϊκών) συνόρων όσο και μέσα από την παραγωγή νέων. Με αυτήν την πολιτική συνδέεται η μεταφορά του βάρους γραφειοκρατικής διευθέτησης των αιτήσεων ασύλου των παράτυπων ταξιδιωτών που καταφέρνουν να προχωρήσουν στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη στις συνοριακές χώρες πρώτης εισόδου, με αποτέλεσμα να αναπαράγεται έτσι η διαφοροποίηση κέντρου / περιφέρειας (ή Βορρά / Νότου) στο εσωτερικό της ΕΕ. Αυτό είναι το πνεύμα του Δουβλίνου 2. Βασική όψη της πολιτικής της εξωτερικοποίησης είναι η σταδιακή μετάθεση της διοικητικής διαχείρισης των προσφυγικών ροών εκτός των συνόρων της ΕΕ, σε γειτονικές χώρες της Ασίας και της Αφρικής. Μέσω τέτοιου τύπου αναθέσεων της διαχείρισης των ευρωπαϊκών συνόρων σε αντιπροσώπους, η ΕΕ *εξάγει τα ευρωπαϊκά σύνορα σε χώρες των γειτονικών ηπείρων*. Σε αυτό το πνεύμα έγιναν, για παράδειγμα, ειδικές συμφωνίες της Ένωσης αλλά και επιμέρους κρατών-μελών με χώρες του Μαγκρέμπ, τη Λιβύη και, πιο πρόσφατα, την Τουρκία. Με ευρωπαϊκούς πόρους ανατέθηκαν στα γειτονικά κράτη διοικητικές λειτουργίες και υποστηρίχθηκε η διαχείριση των προσφυγικών ροών από τους Αφρικανούς και Ασιάτες εταίρους. Υπό μια έννοια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι προστέθηκε μια νέα κατηγορία οιοειν ευρωπαϊκών συνόρων που ενέπλεκαν στη διαχείρισή τους μη Ευρωπαίους και αφορούσαν μια ειδική κατηγορία ταξιδιωτών. Έτσι, με πολλαπλές γραμμές ανάσχεσης των προσφυγικών ροών, φτιάχνεται η Ευρώπη ως ένα ιδιότυπο «φρούριο».³

Όμως η συγκεκριμένη πολιτική στο προσφυγικό *πολλαπλασιάζει τα σύνορα*, όχι μόνο εκτός αλλά και εντός της ΕΕ. Αυτό συνέβη σε έκτακτες συγκυρίες έξαρσης των προσφυγικών ροών, όταν τα εξωτερικά αναχώματα δεν μπορούν να τις αναχαιτίσουν. Έτσι, όπως το 2009 η ιταλική κυβέρνηση απαγόρευσε τη μετακίνηση των προσφύγων και μεταναστών, που έφθαναν μαζικά από την Αφρική, από τη Λαμπεντούζα στην ιταλική ενδοχώρα, έτσι και το 2016, στην κορύφωση της προσφυγικής κρίσης, η ελληνική κυβέρνηση εφαρμόζοντας την Κοινή δήλωση ΕΕ - Τουρκίας θέσπισε τον λεγόμενο «γεωγραφικό περιορισμό», δηλαδή απαγόρευσε τη μετακίνηση των αιτούντων άσυλο που φθάνουν στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου στην

ηπειρωτική χώρα πριν από την ολοκλήρωση της διαδικασίας χορήγησης ασύλου.⁴ Η τακτική διαχείριση της «ευαλωτότητας», δηλαδή του κριτηρίου που επέτρεπε την υπέρβαση του γεωγραφικού περιορισμού, με ελαστικότητα από την κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ, ιδιαίτερα σε στιγμές μεγάλης αύξησης του προσφυγικού πληθυσμού στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ), συνέβαλε στη σχετική αλλά προσωρινή μείωση του αριθμού των αιτούντων άσυλο στα νησιά και, έως έναν βαθμό, ανταποκρίθηκε στο τοπικό αίτημα για «αποσυμφόρηση» των νησιών. Ωστόσο δεν αναίρεσε την ίδια την πολιτική που παρήγαγε το πρόβλημα ούτε το αντιμετώπισε αποφασιστικά.

Λογικές της εξωτερικοποίησης

Η λογική που διέπει τις ευρωπαϊκές πολιτικές χωροθέτησης του προσφυγικού είναι «όσο πιο μακριά τόσο πιο καλά» και, σε κάθε περίπτωση, «έξω από εδώ». Οι αιτούντες άσυλο προστίθενται στη λίστα όλων αυτών των φαινομένων που αντιμετωπίζονται με όρους μιαιρότητας – από τα απορρίμματα μέχρι τους φορείς ετερόδοξων ταυτοτήτων. Πρόκειται για μια λογική παραγωγής απόστασης και οροθέτησης στον χώρο με όρους «καραντίνας» – που ενισχύεται με τη συσχέτιση των αιτούντων άσυλο με μολυσματικές ασθένειες.

Στο εσωτερικό των πολιτικών της εξωτερικοποίησης αναπαράγεται και εμπεδώνεται η συμβολική εξίσωση των ταξιδιωτών της ανάγκης με άλλες «ύλες εκτός τόπου», και αυτό ανεξάρτητα από την ξενοφιλική ρητορική με την οποία συχνά επενδύονται αυτές οι πολιτικές, ρητορική που θυμίζει τον πολιτισμικό φονταμενταλισμό, βασισμένο στο δόγμα «ο καθένας στον τόπο του», με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν από την πλευρά της ξενοφοβικής Δεξιάς οι ξένοι μετανάστες στη Γαλλία ή την Ελλάδα τη δεκαετία του '90.⁵

Η λογική αυτή διαφοροποιεί τον χώρο, και αυτόχρονα τον ιεραρχεί με όρους κέντρου και περιφέρειας. Διότι ποιο είναι το «εδώ» από το οποίο θα κρατηθεί μακριά το πρόβλημα, ποιος είναι ο τόπος που θα διατηρήσει την καθαρότητά του, αυτό είναι ζήτημα συσχετισμού των δυνάμεων. Ο πιο ισχυρός μπορεί να επιβάλλει τους όρους της χωρικής αναδιάρθρωσης διατηρώντας το υποτιθέμενο προνόμιο της καθαρότητας και παραμένοντας απρόσβλητος από τις συνέπειες της, έστω και προσωρινής, συμβίωσης με μετανάστες και πρόσφυγες.

Αν, λοιπόν, το προσφυγικό είναι σύ-

μπωμα των νέων διαδικασιών *ιεραρχικής διαφοροποίησης* που συνοδεύουν την παγκοσμιοποίηση, έτσι και αυτή η πολιτική αντιμετώπισής του, η πολιτική της ανάσχεσης, της εξωτερικοποίησης και του πολλαπλασιασμού των συνόρων, αναπαράγει και εμβαθύνει τις διαδικασίες διαφοροποίησης, μεταφέροντάς τις ακόμη και στο εσωτερικό των κρατών που έχουν την κύρια ευθύνη για τη δημιουργία του ζητήματος, σε συνδυασμό με *συμπληρωματικές* πρακτικές περιορισμού και διαχωρισμού των αιτούντων άσυλο, π.χ. σε ημίκλειστους καταυλισμούς όπως τα ΚΥΤ.⁶ Παράγει εντέλει γεωγραφικές ζώνες – ευρύτερες γεωγραφικές περιφέρειες, νησιά, τμήματα νησιών κ.α.– που τίθενται στο περιθώριο καθώς μετατρέπονται, για να χρησιμοποιήσω μια φράση που δεσπόζει στον δημόσιο λόγο, σε «αποθήκες ψυχών». Στην άκρη αυτού του συνεχούς βρίσκονται τα αληθινά μήμηρα «ξερνήσια», που κάποιοι κυβερνητικοί παράγοντες φαντάζονται ως λύση στη νέα χωροθέτηση των ΚΥΤ, οι τόποι εξορίας, σαφής υπενθύμιση ότι κατά βάθος η λογική της ανάσχεσης είναι μια τιμωρητική λογική.

Η χωροταξική αναδιάρθρωση των Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης

Οι πολιτικές τις οποίες επιχειρεί να εφαρμόσει η νέα κυβέρνηση το τελευταίο εξάμηνο φαίνεται να εντάσσονται στην ευρύτερη στρατηγική της ανάσχεσης, ακόμη και της αποτροπής, στρατηγική που δίνει έμφαση στην ασφάλεια και βάζει σε δεύτερη μοίρα την ανθρωπιστική μέριμνα. Πέρα από τις συγχύσεις, τις παλινωδίες (με αποκορύφωμα την κατάργηση και ανασυγκρότηση του υπουργείου για τη μετανάστευση) και τις καθυστερήσεις στην αντιμετώπιση μιας επιδεινούμενης κατάστασης (λόγω της σχετικής αύξησης των προσφυγικών ροών, που βέβαια δεν έχουν καμιά σχέση με τις αντίστοιχες του 2015-2016), η κυβερνητική πολιτική έχει μια σχετικά ευδιάκριτη ταυτότητα. Πυρήνας της είναι ο ισχυρισμός ότι η πλειονότητα των παράτυπων ταξιδιωτών είναι «μετανάστες» και όχι «πρόσφυγες», καθώς και η προγραμματική έμφαση στην κλειστότητα.

Στο επίκεντρο των νέων πολιτικών βρίσκονται η *περιοριστική* προσέγγιση του ασύλου και η *αναδιάρθρωση* των ΚΥΤ, τα οποία μετατρέπονται σε «κλειστές» δομές και μεταφέρονται σε νέους χώρους, κατά προτίμηση μακριά από τα αστικά κέντρα των νησιών. Το «κλειστό»

καμπ, όπως και στην προηγούμενη κυβερνητική θητεία της ΝΔ, αποτελεί έμβλημα αυτής της πολιτικής, γι' αυτό και η κυβέρνηση προχωράει στο, μάλλον ανορθολογικό, εγχείρημα δημιουργίας νέων ΚΥΤ, προσθέτοντας νέα μέτωπα αντιπαράθεσης με τις τοπικές κοινωνίες.

Η περίπτωση της Λέσβου είναι χαρακτηριστική. Η απόπειρα δημιουργίας του νέου ΚΥΤ στην περιοχή του Μανταμάδου, στις υπώρειες του Λεπέτυμνου, στο βόρειο τμήμα του νησιού, σίγουρα εξυπηρετεί τις στενές μικροπολιτικές σκοπιμότητες, αφού το πολιτικό κόστος σε ένα κορυφαίο προπύργιο της κομμουνιστικής Αριστεράς είναι αμελητέο. Η νέα χωροθέτηση του ΚΥΤ ανοίγει το χάσμα ανάμεσα στον καταυλισμό και το αστικό κέντρο, με όλες τις αρνητικές λειτουργικές συνέπειες στην αντιμετώπιση του ζητήματος. Αλλά και στο συμβολικό επίπεδο, η δημιουργία του νέου ΚΥΤ δίπλα στα ΧΥΤΑ του νησιού, κοντά στη θέση «Διαβολόρεμα», στην περιφέρεια ενός εμβληματικού εαμογενούς κεφαλοχωρίου, μιλά από μόνη της.

Το πιο σημαντικό: η νέα χωροθέτηση του ΚΥΤ, που διευκολύνθηκε από την πρόσφατη διάσπαση του νησιού σε δύο δήμους, εμπεδώνει και εμβαθύνει τη *νέα γεωγραφία του προσφυγικού, μια γεωγραφία αυξανόμενης διαφοροποίησης*. Στη διάρκεια του 2015-2016, η Λέσβος διαφοροποιήθηκε σε δύο ζώνες λόγω της μαζικής έλευσης προσφύγων στις βόρειες και βορειοανατολικές ακτές της. Μέσα στο χάος που δημιούργησε η διέλευση εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων, γεννήθηκε μια νέα κατηγορία, ο «Βορράς». Ήταν μια ζώνη μειωμένης κρατικής κυριαρχίας, πεδίο ενεργοποίησης του ανθρωπιστικού καθεστώτος και των μηχανισμών του. Ήταν η περιοχή του νησιού, με επίκεντρο τη Σκάλα Συκαμνιάς, που κατεξοχήν δοκιμάστηκε, που ράγισε μεν αλλά άντεξε προσφέροντας λαμπρά παραδείγματα ευθύνης, ενσυναίσθησης και έμπρακτης αλληλεγγύης στους δοκιμαζόμενους συνανθρώπους. Σε αυτή την περιοχή επιστρέφει το κέντρο βάρους της διαχείρισης του προσφυγικού στη Λέσβο, επιβαρύνοντάς την προς όφελος του νότιου μέρους και της Μυτιλήνης.

Η παραγωγή ενός *νέου εσωτερικού συνόρου*, τώρα όχι μόνο σε επίπεδο περιφέρειας αλλά και νησιού, είναι ενδεικτική των βαθιών ανακατατάξεων που επιφέρει η πολιτική διαχείριση του προσφυγικού διαχρονικά. Αυτή η νέα γεωγραφία προστίθεται στις πολλές γεωγραφίες της ανισότητας που έχει παραγάγει η κρίση.

Τα πολλαπλά θύματα της νέας γεωγραφίας του προσφυγικού

Η Λέσβος, όπως και τα άλλα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, βρέθηκε στο επίκεντρο της προσφυγικής κρίσης λόγω της γεωγραφικής της θέσης ενώ, στη συνέχεια, και παρά την υποχώρηση του φαινομένου, σταδιακά είδε την κρίση να γίνεται δική της λόγω των εφαρμοζόμενων πολιτικών και ιδιαίτερα της πολιτικής του γεωγραφικού περιορισμού των νεοεισερχόμενων αιτούντων άσυλο στο νησί. Η κατάσταση αυτή επιδεινώθηκε το τελευταίο εξάμηνο, με την αύξηση των αφίξεων και τις παλινωδίες της νέας κυβέρνησης που μέχρι στιγμής αδυνατεί να αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Η Λέσβος βρίσκεται πλέον αντιμέτωπη με τη μεγαλύτερη κρίση της μεταπολιτευτικής της ιστορίας.

Η μετατροπή της προσφυγικής κρίσης σε τοπική κρίση είναι αποτέλεσμα της εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής πολιτικής της εξωτερικοποίησης και του παραπέρα πολλαπλασιασμού των συνόρων από την κυβέρνηση. Η Ελλάδα κάνει στα νησιά του Αιγαίου ό,τι η Ευρώπη κάνει στην Ελλάδα – τα απομονώνει μετατρέποντάς τα σε ένα είδος νεκρής ζώνης, με όλες τις αρνητικές συνέπειες για τους κατοίκους τους. Στο όνομα της «αλληλεγγύης», επιβάλλεται στην πράξη η περιθωριοποίηση και τιμωρούνται αυτοί τους οποίους *αδίκησε η γεωγραφία*.

Από την άλλη, η μονοσήμαντη, ιδεολογική δέσμευση της κυβερνητικής πολιτικής στην ασφάλεια, σε βάρος της ανθρωπιστικής μέριμνας, και η αδυναμία αξιοποίησης της πλούσιας ευρωπαϊκής αλλά και ελληνικής εμπειρίας στη διαχείριση του προσφυγικού επιβαρύνουν ακόμη περισσότερο μια οριακή κατάσταση και αυξάνουν το αίσθημα της επισφάλειας τόσο των αιτούντων άσυλο όσο και των εντόπιων, οδηγώντας σε έναν φαύλο κύκλο.

Η επιβολή της νέας γεωγραφίας του προσφυγικού, με τα πολλαπλά σύνορα, είναι πλέον προφανές ότι έχει πολύ υψηλό ανθρώπινο κόστος. Θύματά της δεν είναι μόνο οι ταξιδιώτες της ανάγκης που συρρέουν στα νότια σύνορα της Ευρώπης. Είναι και οι κάτοικοι των ακριτικών, νησιωτικών περιοχών οι οποίοι, καθώς εγκλωβίζονται στο πρόβλημα, βιώνουν την υποβάθμιση της ζωής τους και τη γενικότερη περιθωριοποίηση του τόπου τους ως αδικία σε βάρος τους.

Σε αυτό το πλαίσιο έγινε μια σειρά κινητοποιήσεων όλων των εμπλεκόμενων στο ζήτημα, άλλοτε σε σύγκρουση μεταξύ τους, άλλοτε σε σύμπλευση, σταθερά

εναντίον των εφαρμοζόμενων πολιτικών, κινητοποιήσεις γεμάτες αντιφάσεις και με αβέβαιες εκβάσεις.

Η ανακύκλωση της βίας του προσφυγικού

Το προσφυγικό ως κοινωνικό και πολιτικό φαινόμενο είναι προϊόν βίας, τόσο της βίαιης γεωπολιτικής αναδιάταξης του πλανήτη όσο και της ανθρώπινης βίας πάνω στον πλανήτη. Όσο όμως το προσφυγικό είναι αποτέλεσμα βίας, άλλο τόσο συνοδεύεται από τη βία.⁷

Η βία του προσφυγικού εμπλέκει όλους τους συντελεστές του –τους ταξιδιώτες της ανάγκης, τα μέλη των τοπικών κοινωνιών, το κράτος, τους ανθρωπιστικούς δρώντες–, ενώ έχει πολλαπλά πρόσωπα. Άλλοτε, καθώς ασκείται πάνω στους αιτούντες άσυλο και τους μετανάστες, είναι ξενοφοβική, άλλοτε αποκτά μια εμφύλια, ενδοεθνοτική-ιδεολογική ή διεθνοτική ταυτότητα, αφού συγκρούονται μεταξύ τους είτε εντόπιοι διαφορετικών πολιτικο-ιδεολογικών πεποιθήσεων είτε διαφορετικές εθνοτικές ομάδες αιτούντων άσυλο, και άλλοτε προκύπτει στη σύγκρουση με την κεντρική εξουσία και τους κατασταλτικούς της μηχανισμούς.

Η Λέσβος έχει να επιδείξει εξέχοντα παραδείγματα της βίας του προσφυγικού. Δεν αναφέρομαι μόνο στην υφέρπουσα βία που βιώνουν οι αιτούντες άσυλο λόγω των άθλιων συνθηκών διαβίωσης στα ΚΥΤ, βία που συχνά ασκούν οι ίδιοι στους αλλοεθνείς διπλανούς τους, ή ακόμη και στην αυτοκτονική βία που ασκούν στον ίδιο τους τον εαυτό. Το νησί από το 2015-2016 και μετά βιώνει την ανακύκλωση της βίας από την πλευρά της τοπικής κοινωνίας, βία η οποία, καθώς αλλάζει εστίες και αντικείμενα, διαρκώς κλιμακώνεται με πολύ απτά αποτελέσματα. Είναι νωπές οι μνήμες από τα δραματικά γεγονότα του Απριλίου του 2018 με το ξέσπασμα της ωμής ξενοφοβικής βίας των εντοπίων απέναντι στους ειρηνικά διαμαρτυρούμενους αιτούντες άσυλο, ίσως το κορυφαίο γεγονός μαζικής βίας των τελευταίων ετών. Τα πρόσφατα γεγονότα του Φεβρουαρίου 2020 στον Λεπέτυμνο και στη Γέρα, παρά τις σημαντικές τους διαφορές, ανήκουν στην ίδια γενεαλογία της βίας του προσφυγικού.

Η αυταρχική απόπειρα πειθάρχησης των νησιωτικών κοινωνιών, με πρωτόγνωρα μέτρα εν καιρώ ειρήνης, όπως είναι η επίταξη γαιών και η αποστολή δυναμικών καταστολής από την ηπειρωτική χώρα με στόχο τη βίαιη εφαρμογή της νέας χωροταξίας των ΚΥΤ, ήταν μοιραία να

παραγάγει εξίσου πρωτόγνωρες αντιστάσεις. Οι άστοχοι κυβερνητικοί χειρισμοί αναβάθμισαν τη σχεδόν πάγια διαμαρτυρία εναντίον της κυβερνητικής πολιτικής, την χωροποίησαν, δίνοντάς της τη μορφή της αντιπαράθεσης του νησιού προς μια ξένη δύναμη, το εθνικό κράτος και την ηπειρωτική χώρα στην οποία προνομιακά αναφέρεται, που όχι μόνο αδιαφορεί για τα δεινά της Λέσβου, αλλά και «εισβάλλει» σε αυτήν για να επιβάλει μια άδικη και εξοντωτική πολιτική.

Σε αυτές τις συνθήκες γίναμε μάρτυρες ενός πρωτοφανούς φαινομένου. Η ίδια η ιστορική δυναμική του προσφυγικού, που πριν από λίγα χρόνια ράγιζε τον τόπο, διέσπασε την όποια ενότητα του (παρά το εγχείρημα του «πατριωτισμού της αλληλεγγύης στους πρόσφυγες⁸) και διέρρηξε την όποια συνοχή του, διασπείροντας στο εσωτερικό του πολλές, κατά τα άλλα, ετερογενείς εστίες εσωτερικής σύγκρουσης, στα πρόσφατα γεγονότα φάνηκε να τον ανασυγκροτεί με όρους ενότητας και αντίστασης απέναντι στο αυταρχικό κράτος.⁹

Στις ράχες του Λεπέτυμνου (και όχι στην αστική της μητρόπολη) η Λέσβος φάνηκε, για λίγο, να βρίσκει τις δικές της «πλατείες»: μια μορφή διαμαρτυρίας που υπερέβη τις ποικίλες γραμμές κατάτμησης και διάσπασης του κοινωνικού σώματος για να ενώσει, με κλασικά τμηματικό τρόπο, ετερόκλητες κατηγορίες ανθρώπων από όλες τις πλευρές του πολιτικο-ιδεολογικού φάσματος σε μια κοινή τοπική ταυτότητα. Για ένα μέρος του διαμαρτυρούμενου πληθυσμού, κυρίως από τον χώρο της Αριστεράς, η αντίσταση στο αυταρχικό κράτος τροφοδοτείται από την ιστορική συνειδηση της περιθωριοποίησης της τοπικής κοινωνίας στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους και των αντιστάσεων σε αυτό, από μια ορεσίβια, θα λέγαμε, «παράδοση ανταρσίας», η οποία, αν και σε κάθε νέο ιστορικό κύκλο ανανεώνεται με νέα περιεχόμενα, ωστόσο σταθερά εκβάλλει στην ίδια κοίτη, στον υποστασιοποιημένο χώρο ως σταθερά της συλλογικής ταυτότητας και μέσο άμυνας σε κάθε εξωτερική απειλή. Ωστόσο δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το προσφυγικό ζήτημα παραμένει προνομιακό πεδίο της ξενοφοβικής Δεξιάς.¹⁰

Χωρίς αμφιβολία, αυτή η εικόνα της ενότητας στη δράση ανάμεσα σε κατηγορίες ανθρώπων που ειδικά το προσφυγικό τους χωρίζει μπορεί να ξενίζει και σίγουρα προβληματίζει. Μπορεί η ανεξέλεγκτη βία, που σε ορισμένες περιπτώσεις συνόδευσε όχι μόνο τη δράση των σωμάτων

ασφαλείας αλλά και την αντίσταση στον «εισβολέα», να είναι αποτροπιαστική. Επίσης ο λόγος ή η ποιότητα της εκπροσώπησης μπορεί να γενούν ερωτηματικά για τις πολιτικές προοπτικές της κινητοποίησης. Αυτά και άλλα «παράδοξα» ταυτόχρονα εικονογραφούν την ένταση του προβλήματος αλλά και τη γενικότερη σύγχυση που το συνοδεύει.

Ταραχή συνόρου

Καθώς προκύπτει από την ίδια μήτρα, η βία του προσφυγικού κυκλοφορεί εύκολα ανάμεσα στις ετερογενείς εστίες για να λειτουργήσει εντέλει *αντιφατικά*, υπονομεύοντας τα αποτελέσματα που μπορεί να είχε σε μια προγενέστερη φάση. Η ενότητα στον αγώνα εναντίον των ΜΑΤ, που «εισέβαλαν» από την Αθήνα, αποδείχτηκε προσωρινή.

Η απόφαση της τουρκικής κυβέρνησης να χρησιμοποιήσει τους πρόσφυγες ως μέσο πίεσης προς την ΕΕ και να ανοίξει τα σύνορα είχε δραματικές συνέπειες, αφού η ελληνική κυβέρνηση βρήκε την ευκαιρία να φέρει τη διαχείριση του ζητήματος στο προσφιλές της πεδίο, επιχειρώντας ταυτόχρονα να υπερβεί τις αρνητικές συνέπειες της αδιέξοδης πολιτικής της. Η *αναπλαισίωση* του προσφυγικού ζητήματος στις ελληνο-τουρκικές σχέσεις αποτελεί σημαντική *υποτροπή* μιας παλαιότερης μονοδιάστατης, ξενοφοβικής προσέγγισης. Καθώς εξυπηρετεί τον αρχικό σχεδιασμό της κυβέρνησης να *στρατιωτικοποιήσει* το προσφυγικό αντιμετωπιζοντάς το αποκλειστικά ως ζήτημα ασφάλειας (με μέτρα όπως ήταν η ίδρυση του Ενιαίου Φορέα Επιτήρησης Συνόρων), οδηγεί σε μια σειρά από *ανασημασιοδοτήσεις* – των προσφύγων και μεταναστών σε όργανα του Ερντογάν που δεν δικαιούνται άσυλο, της διάσχισης των συνόρων από τους ταξιδιώτες της ανάγκης σε «εισβολή», του ανθρωπιστικού καθήκοντος απέναντί τους σε «άμυνα απέναντι σε ασύμμετρη απειλή», της διάσωσης στη θάλασσα σε «αποτροπή», της υποχρέωσης του σεβασμού των δικαιωμάτων τους στο άσυλο σε τιμωρητική στάση θεμελιωμένη σε αμφισβητούμενες ερμηνείες του διεθνούς δικαίου.

Σε αυτό το ζοφερό κλίμα, μερικές μέρες μετά τις βίαιες συγκρούσεις των εντόπιων με τα ΜΑΤ, η βία στράφηκε εναντίον των αιτούντων άσυλο αλλά και των αλληλέγγυων σε αυτούς. Καθώς η ελληνική κυβέρνηση απάντησε στην τουρκική πρόκληση κλείνοντας τα σύνορα για να «αποκρούσει τους εισβολείς», ο δι-

μαρχος Μυτιλήνης με ανακοίνωσή του «έκλεισε» και αυτός με τη σειρά του τα σύνορα του Δήμου σε πρόσφυγες και μετανάστες που έφθναν στον όμορο Δήμο Δυτικής Λέσβου. Στην πραγματικότητα νομιμοποίησε μια πρακτική οροθέτησης του χώρου από «ομάδες περιφρούρησης», οι οποίες τις προηγούμενες εβδομάδες απαγόρευαν με τη βία την είσοδο αιτούντων άσυλο σε χωριά και ολόκληρες περιοχές.

Με αυτό το πνεύμα αυτοδιοικητικού παράγοντες και πολίτες, σε μια κλασική αντιποίηση αρχής, ανάλαβαν να «θωρακίσουν» τον Δήμο Μυτιλήνης κλείνοντας τον κεντρικό δρόμο που τον ενώνει με τον γειτονικό Δήμο και εμποδίζοντας τα λεωφορεία του Λιμενικού να φέρουν πρόσφυγες και μετανάστες από τις βόρειες ακτές του νησιού στο ΚΥΤ της Μόριας. Αντίστοιχα μπλόκα στήθηκαν σε άλλα σημεία του οδικού δικτύου του Δήμου. Το νέο σύνορο, στο εσωτερικό του νησιού, φάνηκε να γίνεται πραγματικότητα. Την ίδια μέρα, «αγανακτισμένοι» πολίτες επιτίθεντο με πλήρη δημοσιότητα σε ξένους, δημοσιογράφους και μέλη ανθρωπιστικών οργανώσεων, και εμπόδιζαν βάρκα με αιτούντες άσυλο να πιάσει στο λιμανάκι της Θερμής, «συνδράμοντας» και αυτοί στην απόκρουση των «εισβολέων». Έτσι πιστεύουν.

Την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές η άτυπη συμφωνία ΕΕ - Τουρκίας βρίσκεται στα πρόθυρα της κατάρρευσης, βαθιά πληγωμένη, εδώ και καιρό, και από τα δύο μέρη. Μαζί της δοκιμάζεται και το ανθρωπιστικό καθεστώς στη Λέσβο και αλλού, εκεί όπου στο όνομα της ασφάλειας και της «υπεράσπισης των συνόρων» εμποδώνεται η στρατιωτικοποίηση του προσφυγικού και νομιμοποιούνται βίαιες συμπεριφορές εναντίον ανθρωπιστικών δρώντων και αιτούντων άσυλο. Ο εμπρησμός του καταυλισμού της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, του λεγόμενου *Stage 2*, τελευταίας ανθρωπιστικής δομής στην Σκάλα Σουκαμνιάς,¹¹ αλλά και της ανθρωπιστικής δομής *One Happy Family* του Ελβετικού Ερυθρού Σταυρού δίπλα στο ΚΥΤ της Μόριας, είναι ενδεικτικός για το πού βρισκόμαστε. Η αντι-αλληλεγγύη έχει για τα καλά σηκώσει κεφάλι. Ακόμη περισσότερο που η έλλειψη κυβερνητικής μέριμνας για τους αιτούντες άσυλο στη συγκυρία της επιδημίας του κορονοϊού δημιουργεί εκρηκτικά επικίνδυνες συνθήκες.

Σε αυτήν τη δεινή κατάσταση, ο διαχασμός του νησιού δεν φαίνεται να έχει τέλος. Το ίδιο και οι ωδίνες των ταξιδι-

ωτών της ανάγκης, ιδιαίτερα καθώς η αλληλεγγύη των υπερκαθορισμών του προσφυγικού συνεχίζεται με καταπιεστικό ρυθμό και η βιοπολιτική παίρνει το πάνω χέρι. Η ιστορία συνεχίζεται ...

<http://refugeeobservatory.aegean.gr>

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Didier Fassin, «Policing Borders, Producing Boundaries: The Governmentality of Immigration in Dark Times», *Annual Review of Anthropology* 40 (2011), σ. 213-226.

2. Ενδεικτικά, βλ. Violeta Moreno-Lax και Martin Lemberg-Pedersen, «Border-induced Displacement: The Ethical and Legal Implications of Distance-creation through Externalization», *Questions of International Law*, 56 (2019), σ. 5-33. Για μια εθνογραφική διερεύνηση των μηχανισμών της εξωτερικοποίησης στην περίπτωση της οδού της Δυτικής Μεσογείου, βλ. Ruben Andersson, *Illegality, inc: Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*, University of California Press, Μπέρκλεϊ 2014.

3. Ενδεικτικά, βλ. Mark Akkerman, *Expanding the Fortress: The Policies, the Profiteers and the People shaped by EU's Border Externalization Programme*, Έκθεση, The Transnational Institute 11 (2018), <https://www.tni.org/en/publication/expanding-the-fortress>.

4. Για την Ιταλία ενδεικτικά, βλ. Paolo Cuttitta, «Borderizing' the Island: Setting and Narratives of the Lampedusa "Borderplay"», *CME: An International E-Journal for Critical Geographies* 13/2 (2014), σ. 196-219.

5. Ενδεικτικά, βλ. Verena Stolcke, «Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe», *Current Anthropology* 36/1 (1995), σ. 1-24.

6. Βλ. Martina Tazzioli και Glenda Garelli, «Containment beyond Detention: The Hotspot System and Disrupted Migration Movements across Europe», *Environment and Planning D: Society and Space*, (2018), doi:10.1177/0263775818759335.

7. Βλ. Sandro Mezzadra και Brett Neilson, *Border as Method, or, the Multiplication of Labor*, Duke University Press,

Ντάρχαμ 2013.

8. Βλ. Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, «Μια μεγάλη ανατροπή; Η "ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση" και ο νέος πατριωτισμός της "αλληλεγγύης"», *Σύγχρονα Θέματα* 132-133 (2016), σ. 7-28.

9. Βλ. Evthymios Papataxiarchis, «Dealing with disadvantage: Culture and the gendered self in the politics of locality», στο C. Bromberger και D. Albera (επιμ.), *L'anthropologie et la Méditerranée: Unité, diversité et perspectives*, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, Παρίσι 2001.

10. Για τα πρόσφατα γεγονότα στη Λέσβο, βλ. το πλούσιο ρεπορτάζ στις ιστοσελίδες stonisi.gr, Lesvosnews.net και στην *Εφημερίδα των Συντακτών*. Επίσης βλ. τις αναρτήσεις στην ιστοσελίδα του Παρατηρητηρίου της Προσφυγικής και Μεταναστευτικής Κρίσης στο Αιγαίο.

11. Για το ανθρωπιστικό τοπίο στη Β. Λέσβο το 2015-2016, βλ. Evthymios Papataxiarchis, «Being "there": At the frontline of the "European refugee crisis"», μέρη 1 και 2, *Anthropology Today* 32/2 (2016), σ. 5-9 και 32/3 (2016), σ. 3-7.

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ. ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ; ΓΕΩΡΓΙΑ ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

«Το πιο ανησυχητικό ζήτημα θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση». Έτσι χαρακτήρισε την κατάσταση στη Μόρια ο διευθυντής του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Michael Flaherty, λίγες ημέρες μετά την επίσκεψή του στη Λέσβο, σε συνάντηση που είχε με μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου τον Νοέμβριο του 2019.¹ Ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA) είναι επίσημο όργανό της, εξουσιοδοτημένο να παρέχει ανεξάρτητη εμπειρογνομοσύνη και αναλύσεις σχετικά με τα θεμελιώδη δικαιώμα-

τα σε φορείς λήψης αποφάσεων της ΕΕ και στα-κράτη μέλη. Η δήλωση αυτή φαίνεται να αποτυπώνει την κατάσταση των πραγμάτων όχι μόνο στη Μόρια, αλλά σε όλα τα σημεία εισόδου της χώρας σχετικά με τη διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος. Η πραγματική, διοικητική και νομική κατάσταση στο προσφυγικό μπορεί να χαρακτηριστεί το λιγότερο ανησυχητική και εν πολλοίς αδιέξοδη. Και τούτο, διότι η προσφυγική προστασία έχει υποκατασταθεί από ένα πλαίσιο περιορισμών, εξαιρέσεων από τον κανόνα δικαίου, παραβίασης των διεθνών και ενωσιακών υποχρεώσεων της χώρας, χρήσης δυσανάλογης βίας από τις Αρχές και αλληλοαναιρούμενων αποφάσεων σε επίπεδο διοικητικών πρακτικών.

Αποκορύφωμα των παραπάνω ενεργειών αποτελεί η έκδοση Πράξης Νομο-

θετικού Περιεχομένου που προβλέπει την προσωρινή αναστολή του δικαιώματος υποβολής αιτήματος ασύλου και την άμεση επιστροφή στις χώρες προέλευσης όσων εισέρχονται παράτυπα στην ελληνική επικράτεια χωρίς καταγραφή. Με δύο λόγια, την αναστολή της Σύμβασης της Γενεύης για το Καθεστώς των Προσφύγων του 1951. Η πράξη αυτή παραβιάζει το διεθνές και ενωσιακό δίκαιο, γιατί στην ουσία παραβιάζει τα μέλη της προσφυγικής προστασίας, το δικαίωμα στο άσυλο και την αρχή της μη επαναπροώθησης. Κάθε κράτος έχει κυριαρχικό δικαίωμα να ορίζει τους όρους εισόδου και παραμονής στο έδαφός του. Ωστόσο, η κατάσταση στα ελληνoturκικά χερσαία σύνορα δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να χρησιμοποιηθεί ως νομιμοποιητική βάση για την αναστολή του

Η Γεωργία Σπυροπούλου είναι νομικός και υποψήφια διδάκτωρ στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.